Радивоје Бојовић

ПРОБОЈ СОЛУНСКОГ ФРОНТА

Поштоване даме и господо*,

Колектив Народног музеја и Историјског архива у Краљеву пријатно су ме обавезали својим љубазним позивом да вам вечерас представим изложбу приређену поводом осамдесетогодишњице пробоја Солунског фронта. Моје време и ове догађаје дели неколико деценија, али бављење ослободилачким ратовима Србије оставило је у мени најлепше утиске о витешкој генерацији наших предака, пре него што сам и сам почео да старим и отварам изложбе.

Краљевина Србија је поклекла 1915. пред офанзивом три царства, али повлачењем преко албанских планина сачувала је државне институције и своју војску. На Крфу су се опорављале српске армије, само налик Фениксу, јер отаџбина је била далеко, а јонско острво тек грчка земља. Управо догађајима везаним за реорганизацију српске војске и превожење на Халкидик у априлу и мају 1916. почиње ова интересантна поставка.

Опредељење аутора да нам велики догађај прикажу преко предмета и докумената из својих фондова утемељено је на изузетно драгоценим збиркама, којима Музеј и Архив располажу. Почасно место у њима заузима велико платно руског сликара Стјепана Колесникова, „На Кајмакчалану после боја", пред којом изнова затрепере наша сећања. Исто толико узбуђења доноси нам до сада неизлаган материјал, што је

* Реч на отварању изложбе *Пробој Солунског фронта* приређене у Народном музеју у Краљеву, 15. септембра 1998.

најлепша особина ове поставке. Пред музејском публиком први пут је заоставштина војводе Радомира Путника, начелника штаба српске Врховне команде: сабља, шапка, војводске еполете. Орден Карађорђеве звезде са мачевима IV реда, енглески Орден Светог Михаила и Ђорђа I реда, и његови лични предмети. Потпуно очувана архива рововске батерије Тимочке дивизије у личном фонду артиљеријског пуковника Димитрија Кановића одсликава сваки тренутак проведен на Солунском фронту кроз операцијске дневнике, позивнике, релације, похвале, наредбе и друга акта. У музеолошкој експозицији, њима је пропраћена сликовна грађа из заоставштине резервног поручника Драгутина Димитријевића, ађутанта 11. пука. На до сада непознатим фотографијама виде се положаји, свакодневни живот официра и војника, прослављање Божића, Богојављења, пуковске славе и обука јуришне чете. Овај мотив нас уводи у збивања, која су претходила савезничкој солунској офанзиви, пошто су и препади имали војнике необичне храбрости.

Јуришне јединице у српској војсци појавиле су се крајем лета 1917, после преласка на позицијско ратовање, по угледу на „одељења изабраних" у равницама Француске и одговарајуће формације непријатељских трупа. Шумадијска дивизија је на челу јуришног батаљона имала једног од најхрабријих српских официра, пешадијског потпуковника Драгутина Гавриловића. „Као наставник Јуришног батаљона одушевљавао је и соколио војнике да истрају до краја у својим дужностима", уносећи у обуку у употреби прецизне пушчане ватре, бомби, борби хладним оружјем, прикривеном наступању, извијању и савлађивању препрека, спортску страну борбе, што се и на фотографијама види. Препади изведени у пролеће 1918. били су најјачи ослонац уморној Шумадијској дивизији, која је од изласка на положај била без смене у првој борбеној линији. Јуришни вод 11. пука заузео је један бугарски ров на источном Ветернику, а одељења 20. пука уништила посаду у нападнутом рову и заробила митраљез. Једна похвална наредба Врховне команде открива легенду о храбрости, која је тада настала. Под заклоном тамне ноћи, каплар Будимир Давидовић убацивао је бомбе у бугарске земунице и пред вратима чекао детонацију, а оне намењене њему хватао и враћао натраг, све док му једна није разнела руку и задала 18 рана.

У лето 1918. отпочеле су припреме на Солунском фронту за офанзиву у Могленским планинама, док су локалне борбе одвајале камен по камен непријатељских положаја. Командант II армије поставио је задатак 122. француској и 17. колонијалној дивизији да на главном правцу пробију фронт Камен—Добро Поље—Соко, пре него што јесењи облаци заклоне планину. Шумадијској дивизији је наређено да на помоћном правцу освоји ветернички масив: десна колона (11. пук и једна чета 10. пука) да заузме источни, а лева (12. пук и један батаљон 10. пука) западни Ветерник, уз подршку артиљерије, у чијем саставу је била и батерија капетана Кановића.

Данашњем јубиларном дану пре осам деценија претходило је готово 24 сата артиљеријске припреме на Солунском фронту, која је разрушила бугарске фортификацијске објекте, запречила саобраћајнице, отворила пролазе у препрекама, навела велике губитке живој сили и не-

утраписала артиљерију. Петнаестог септембра 1918. године дивизије првог ешалона II армије кренуле су у 5.30 сати у напад. Пукови Шумадијске дивизије први су продрли у непријатељске ровове и почели да ломе одбрану 32. бугарског пука. Дванаести пешадијски пук чинио је чуда од јунаштва, тако да артиљерија није ни стизала да продужи путашу. Већ после 15 минута заузео је Безимену косу, а нешто пре 7 сати изашао на западни Ветерник и загосподарио бугарским положајима. Други батаљон и јуришна чета су посели и коту 1570 испред 10. пука. Када одред потпуковника Арсенијевића ни тада није продужио наступање, наређено му је да „форсирано крене напред пошто се делови потпуковника Гавриловића налазе на коти 1570 и шетају по самом гребену са рукама на леђима без икакве опрезе". Дванаести пешадијски пук прискочио је у помоћ и десној колони око поседања источног Ветерника.

Две француске дивизије, после првих успеха, биле су заустављене, тако да је Шумадијска дивизија помажући им да достигну дневне циљеве, споредни задатак претворила у главни. У току поднева и ноћи 16. септембра уследили су нови продори јединица II армије кроз брешу ширине 11 километара, тако да су немачки команданти на Солунском фронту схватили да се продор српско-француских трупа неће моћи локализовати. Тако је војвода Стева Степановић постао војсковођа необичне среће: добио је Церску битку 1914. прву савезничку победу и битку на Добром пољу 1918. која је најавила крај Првог светског рата.

Српска војска је „пољанама позлаћеним славом" хитала свом завичају, а њени успеси мерили су се дивизијама заробљеника и непрегледним пространствима која су прелазили у једном дану. На изрешетаној застави 11. пешадијског пука „Карађорђе" заблистао је Орден Карађорђеве звезде са мачевима III реда, а на застави 12. пешадијског пука „Цара Лазара" Орден Белог орла са мачевима III реда за храброст у борбама на Солунском фронту 1917. и 1918. године. Иза њих су остали дубоки ровови у нестварно суровом пејзажу, војничка позоришта болнице и гробља, а пред њима се отварало стотине километара неизвесности: неког није имао ко да чека, а у многе домове ко да се врати.

Окупирана земља је страшно патила: пљачкано је све што се могло однети, становништво је одвођено у интернацију у логоре Арад, Кечкемет, Нежидер, Чеглед, Нађмећер, Хајдрихсгрин и умирало од глади. Небројено талаца је погубљено, али у планинама је остао жив комитски покрет. Србија се спремала на устанак и окупатор је свуда препознавао „опасност од побуне, која је дубоко укорењена у народу". Чете од 10—20 људи кретале су се у околини Крагујевца, Чачка, Ужица, Горњег Милановца и других варошн. Када је стигла вест да је пробијен Солунски фронт, у долини Ибра плануо је устанак. Јабланички комитски одред држао је Студенички срез. У Рашкој је Одбор народне одбране дочекао ослободиоце. У Краљево је 22. октобра 1918. ушла патрола 3. ескадрона 3. коњичког пука. О наступању српске војске моравском долином чачански штампар је у рачунску књигу записао: „12. (25.) октобра 1918. у 5 сати, у зору, напустише Аустријанци Чачак и дигоше мост у ваздух и ми се после трогодишњег робовања ослободисмо."

Морам признати да не знам како да се спасем од мисли, које се роје, и кажем завршно слово, јер изложба буди мноштво асоцијација и води у неке неуочене појаве и збивања Првог светског рата. Понећу најлепше утиске о озбиљном истраживачком напору и, што ми је посебно драго, леп каталог, који ће их чувати да не избледе. Уз искрене честитке мојим уваженим колегама г. Драгану Драшковићу и г. Милољубу Арсићу на успешно реализованој поставци, част ми је прогласити изложбу отвореном.